

VIDÉKFEJLESZTÉSI KIHÍVÁSOK ÉS SZÖVETKEZETI SZERVEZETEKSEL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK IDŐSZERŰSÉGE ROMÁNIÁBAN ÉS ERDÉLYBEN AZ EZREDFORDULÓN

GYÖRFY LEHEL

1. SZERKEZETI VÁLTOZÁSOK AZ ÁTMENET IDŐSZAKÁBAN ROMÁNIÁBAN ÉS ERDÉLYBEN. NYERTES ÉS VESZTES ÁGAZATOK

Az 1989 előtti szocialista rendszer erőszakos urbanizációs és iparosítási politikája, az ipari egységek túlméretezettsége, technológiai és szervezeti rugalmatlansága, „gazdátlansága”, magántulajdonba való átkerülése sok esetben vitatott módja – és mindez a tradicionális bel- és külkereskedelmi partnerek választási lehetőségeinek kibővülésével egy időben – elkerülhetetlenné tette a gazdaság szerkezeti átrendeződését. A szolgáltatási ágazat gazdasági állami egységei is, az ipari ágazat egységeihez hasonlóan, elsősorban túlfoglalkoztatásból, elavult szervezeti struktúrákból és vezetőik piacgazdasági ismereteinek hiányosságából adódó versenyképességi problémákkal küzdöttek. A mezőgazdasági ágazat versenyképessé tétele elé új gazdasági akadályként gördült az, hogy a föld magántulajdonba való visszajuttatása során számos életképes mezőgazdasági termelőszövetkezetet is gyakorlatilag felszámoltak, a birtokok tagosítása nem valósult meg, a jogi rendezés folyamata hosszas volt és személyi konfliktusokkal tarkított, valamint hogy megnőtt a megmunkálatlan földek részaránya, elsősorban az elvándorlás és a vidéki népesség elöregedésének köszönhetően.

Az 1989 utáni román politika nem vállalta fel a gyors átrendeződéssel járó politikai, gazdasági és szociális rövid távú hátrányokat, cserében az átmeneti időszak költségei közép- és hosszú távon szinte állandósultak.

SZÖVETKEZETEK ERDÉLYBEN ÉS EURÓPÁBAN

A romániai gazdaság szerkezetváltása 1990-ben kezdődött el, és ma (2004-ben) még mindig nem mondható befejezettnek. A gazdasági szerkezetváltás reális felgyorsítása elmaradt, a lassan 15 éves átmeneti időszak végén már körvonalazódnak az átmenet gazdasági szempontból vett nyertes és vesztes ágazatai (Györfy 2004).

Romániában az átmenet időszakának nyerteseként a szolgáltatási ágazat nevezhető meg, az iparral és különösképpen a mezőgazdasággal szemben (Vincze – Varvari – Györfy 2003).

A foglalkoztatott munkaerő létszáma Romániában 2001-re az 1992-es szint 82%-án stabilizálódott. A mezőgazdasági ágazatban foglalkoztatottak létszáma eltérő tendenciát mutat az említett időszakban. A mezőgazdaságban csupán az 1995-ös évben következett be egy nagyobb létszámcsökkenés (az 1992-es évi szint 106%-ról 95%-ra), az 1992–2001 közötti időszak fennmaradó periódusaiban ezzel szemben a mezőgazdaságban foglalkoztatottak létszámának enyhe növekedése mutatható ki, így 2001-ben 2%-kal több mezőgazdaságban foglalkoztatottat tartottak nyilván, mint 1992-ben. Az ipari ágazatban 2001-re 39%-kal kevesebben dolgoztak, mint 1992-ben. A szolgáltatási ágazatban foglalkoztatott munkaerő nagyvonalakban követte a nemzetgazdasági foglalkoztatottsági tendenciákat, 2001-ben az 1992-es szint 82%-a volt.

1. táblázat. A foglalkoztatott munkaerő létszámának változása 1994–2001 között Romániában, ágazatonként (1994=100%)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Mezőgazdaság	100%	105%	106%	95%	96%	98%	97%	101%	104%	102%
Ipar	100%	92%	87%	82%	83%	74%	70%	62%	61%	61%
Szolgáltatások	100%	92%	94%	95%	89%	86%	85%	78%	82%	82%
Összesen	100%	96%	96%	91%	90%	86%	84%	81%	83%	82%

Forrás: Saját számítások a Területi Statisztika 2003 alapján

Az erdélyi¹ munkaerő-foglalkoztatás dinamikája nem tért el lényegesen a romániaiától, a foglalkoztatott munkaerő 2001-ben az 1992-es évi foglalkoztatottak számának 83%-a. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma szinte hajszálpontosan követte az országos ágazati tendenciát. Az ipari és szolgáltatási ágazat létszámcsökkenése kisebb mértékű volt, mint az országban, az iparban foglalkoztatottak száma 2001-ben az 1992-es évi létszám 66%-ra, a szolgáltatásokban foglalkoztatottaké 84%-ra csökkent.

1 Erdély a következő régiókból áll: Közép (Hargita, Kovászna, Maros, Fehér, Szeben, Brassó megye), Nyugat (Temes, Arad, Hunyad, Krassó-Szörény megye) és Észak-Nyugat (Kolozs, Beszterce-Naszód, Máramaros, Szatmár, Bihar, Szilágy megye) régiók.

**GYÖRFY LEHEL: VIDÉKFEJLESZTÉSI KIHÍVÁSOK ÉS SZÖVETKEZETI
SZERVEZETEKSEL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK IDŐSZERŰSÉGE ROMÁNIÁBAN
ÉS ERDÉLYBEN AZ EZREDFORDULÓN**

2. táblázat. A foglalkoztatott munkaerő létszámának változása 1994–2001 között Erdélyben, ágazatonként (1994=100%)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Mezőgazdaság	100%	105%	106%	96%	98%	99%	99%	102%	105%	102%
Ipar	100%	94%	89%	84%	85%	76%	73%	66%	64%	65.9%
Szolgáltatások	100%	93%	97%	99%	94%	91%	90%	84%	88%	83.6%
Összesen	100%	97%	97%	93%	92%	88%	87%	83%	85%	83%

Forrás: Saját számítások a Területi Statisztika 2003 alapján

A szekundér és tercier ágazatok által kibocsátott munkaerő-fölösleget a mezőgazdasági ágazat szívta fel (Vincze – Varvari – Györfy 2003), melyet a felszívott strukturális munkanélküliség túlterhelt. Ez az abszorpciós hatás korántsem volt teljes, amint ezt az összes foglalkoztatott munkaerő abszolút értékben vett változásának vizsgálata mutatja. Az említett változások nagyságrendjét érzékelteti, hogy 1992 és 2001 között Romániában a foglalkoztatott munkaerő (beleértve a mezőgazdaságban foglalkoztatottak 2%-kal megnövekedett létszámát is) 1 895 500 fővel, Erdélyben pedig 561 900 fővel csökkent. Mintegy kétévenként jelentkezett egy-egy nagyobb, országos szintű elbocsátási hullám a szekundér és tercier ágazatokban. Annál is inkább aggasztó a felvázolt helyzetkép, mivel a munkaerőpiacot még nem befolyásolta az 1990 után lecsökkent születési ráta. Ennek első hatásai 2008-ban várhatóak. A foglalkoztatott munkaerő-csökkenés hátterében elsősorban a külföldi és a nem hivatalos munkavállalások állnak.

3. táblázat. A foglalkoztatott munkaerő abszolút értékben vett változása Romániában és Erdélyben 1994–2001 között (ezer fő, előző évhez viszonyítva)

	Románia	Erdély
1992-es szint	10 458,0	3592,4
1993	-396,0	-106,2
1994	-50,4	-2,2
1995	-518,6	-158,8
1996	-114,0	-15,6
1997	-356,3	-139,2
1998	-210,1	-46,2
1999	-393,0	-134,5
2000	209,7	65,3
2001	-66,8	-24,5
Összes változás 1992–2001	-1895,5	-561,9

Forrás: Saját számítások a Területi Statisztika 2003 alapján

SZÖVETKEZETEK ERDÉLYBEN ÉS EURÓPÁBAN

Az említett jelenségek következményeként megváltozott a foglalkoztatott munkaerő ágazatok szerinti szerkezete. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak részaránya 1994 és 2001 között 33%-ról 2001-re 41% fölé emelkedett, miközben az iparban dolgozóké 32%-ról 24%-ra csökkent és a szolgáltatásban dolgozók részaránya 35%-on maradt.

4. táblázat. A foglalkoztatott munkaerő szerkezete Romániában 1994 és 2001 között

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Mezőgazdaság	32,9%	35,9%	36,4%	34,4%	35,4%	37,5%	38,0%	41,2%
Ipar	31,6%	30,1%	28,8%	28,6%	29,2%	27,1%	26,3%	24,4%
Szolgáltatások	35,5%	34,0%	34,8%	37,0%	35,4%	35,3%	35,7%	34,4%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Forrás: Saját számítások a Területi Statisztika 2003 alapján

Az erdélyi foglalkoztatottak szerkezete 2001-ben csupán kissé különbözött az országostól, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak részaránya „csupán” 38%-ra emelkedett, az iparban dolgozóké pedig 28%-ot tett ki.

5. táblázat. A foglalkoztatott munkaerő szerkezete Erdélyben 1994 és 2001 között

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Mezőgazdaság	31,7%	34,3%	34,6%	32,8%	33,6%	35,6%	36,1%	38,8%
Ipar	35,0%	33,8%	32,1%	31,7%	32,4%	30,1%	29,5%	27,7%
Szolgáltatások	33,3%	31,9%	33,3%	35,5%	34,0%	34,3%	34,4%	33,5%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Forrás: Saját számítások a Területi Statisztika 2003 alapján

A munkaerő-piaci tendenciákkal párhuzamosan a bruttó hozzáadott érték ágazatok szerinti szerkezete is megváltozott. Románia bruttó hozzáadott értékét egyre inkább a szolgáltatások teszik ki, az 1994-ben 39%-os részesedéssel bíró szolgáltatási ágazat 2001-re a gazdaság bruttó hozzáadott értékének 54%-át tette ki, miközben az ipar részaránya 39%-ról 31%-ra, a mezőgazdaságé 22%-ról 15%-ra csökkent.

Önmagában a bruttó hozzáadott érték szerkezetében történt változások nem utalnak nagyobb problémákra, viszont, a foglalkoztatott munkaerő ágazatok szerinti szerkezetével összehangban vizsgálva a változásokat, megállapít-

**GYÖRFY LEHEL: VIDÉKFEJLESZTÉSI KIHÍVÁSOK ÉS SZÖVETKEZETI
SZERVEZETEKSEL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK IDŐSZERŰSÉGE ROMÁNIÁBAN
ÉS ERDÉLYBEN AZ EZREDFORDULÓN**

ható, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő folyamatosan növekvő részaránya (2001-ben 41%) a nemzetgazdaság eredményeinek egyre kisebb részét (2001-ben a bruttó hozzáadott érték 15%-át) mondhatja magáénak. E megállapítások a mezőgazdasági tevékenységek alacsony és egyre csökkenő munkatermelékenységét jelzik előre.

6. táblázat. A bruttó hozzáadott érték ágazatok szerinti szerkezete Romániában 1994 és 2001 között

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Mezőgazdaság	22,0%	21,8%	20,5%	19,9%	16,6%	15,6%	13,0%	15,0%
Ipar	39,0%	35,4%	34,7%	33,4%	29,5%	28,0%	30,7%	31,0%
Szolgáltatások	39,0%	42,8%	44,8%	46,7%	53,9%	56,4%	56,3%	54,1%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Forrás: Saját számítások a Területi Statisztika 2003 alapján

A szolgáltatási ágazat 2001-ben a bruttó hozzáadott érték felét tette ki Erdélyben, némiképp magasabb a mezőgazdasági és az ipari bruttó hozzáadott érték aránya (16,4%, illetve 33,8%). Ennek ellenére nem tapasztalható lényeges különbség a román nemzetgazdaságban és Erdélyben 1994–2001 között az előállított bruttó hozzáadott érték fő ágazatok szerinti szerkezetében bekövetkezett változásaiban.

7. táblázat. A bruttó hozzáadott érték ágazatok szerinti szerkezete Erdélyben 1994 és 2001 között

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Mezőgazdaság	23,5%	23,5%	23,2%	18,9%	17,5%	14,9%	14,2%	16,4%
Ipar	40,2%	36,0%	36,6%	34,7%	29,3%	28,2%	32,3%	33,8%
Szolgáltatások	36,3%	40,5%	40,1%	46,4%	53,2%	56,9%	53,5%	49,9%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Forrás: Saját számítások a Területi Statisztika 2003 alapján

A nemzetgazdaság fő ágazatai közötti munkatermelékenységbeli különbségek látványosan megnövekedtek (Vincze–Varvari–Györfy 2002). Az átmeneti időszak nyertes ágazatainak az ipar és különösképpen a szolgáltatás jelölhető meg, hiszen a terciér és szekundér ágazatok által kibocsátott munkaerő-felesleg a mezőgazdaság felé irányult. Ezáltal az ipari és szolgáltatási ágazatokból a túlfoglalkoztatás terhe a mezőgazdaságra tevődött át, növelve az ágazatok közti munkatermelékenységbeli különbségeket, a mezőgazdaság rovására.

Az 1994–2001 közötti időszakban Romániában az egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott érték a mezőgazdaságban az országos átlag 67%-áról

SZÖVETKEZETEK ERDÉLYBEN ÉS EURÓPÁBAN

36%-ra csökkent, a szolgáltatási ágazatban az országos átlag 110%-ról 157%-ra emelkedett, az iparban pedig egy 1998-ig tartó relatív csökkenés után újra elérte a 120% feletti szintet.

Az 1998-as év tekinthető Romániában az ágazatok közti relatív munkatermelékenységbeli különbségek igazi fordulópontjának. Az ipari munkatermelékenység az 1994-es 124%-ról 1998-ra az országos munkatermelékenységi átlag szintjére (101%) csökkent, majd 2001-re újra annak 127%-át tette ki. A szolgáltatási ágazatban a munkatermelékenység az országos munkatermelékenység 110%-áról 126%-ra növekedett 1995-ben, majd 1998-ban 152%-ra.

8. táblázat. Az egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott érték ágazatok szerint, országos értékhez viszonyítva, 1994 és 2001 között

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Mezőgazdaság	67%	61%	56%	58%	47%	42%	34%	36%
Ipar	124%	118%	120%	117%	101%	103%	117%	127%
Szolgáltatások	110%	126%	129%	126%	152%	160%	158%	157%
Nemzetgazdaság, összesen	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Forrás: Saját számítások a Területi Statisztika 2003 alapján

Erdélyben az ágazatonkénti egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott érték országos átlaghoz viszonyított értékei követik az országos tendenciákat. Lényeges különbségként tekinthető az ipari és szolgáltatási munkatermelékenység országos átlagnál alacsonyabb, a mezőgazdasági munkatermelékenység országos átlagnál magasabb értéke.

Az erdélyi gazdaság munkatermelékenysége az országos átlag körüli szinten maradt, 2001-ben csupán 5%-kal maradván el attól. Az erdélyi régiók esetében ez az érték közepes fölöttinek ítéltető, hiszen ezzel a Bukarest régió vezető helyét nem veszélyeztetik a munkatermelékenység tekintetében, de megelőzik a Kárpátokon kívüli, nem fővárosi régiókat (Györfy 2004).

9. táblázat. Az egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott érték ágazatok szerinti szerkezete Erdélyben, országos értékhez viszonyítva, 1994 és 2001 között

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Mezőgazdaság	72%	68%	66%	58%	50%	42%	37%	40%
Ipar	112%	106%	111%	110%	86%	94%	104%	116%
Szolgáltatások	106%	126%	118%	131%	150%	166%	148%	142%
Összesen	98%	99%	98%	100%	95%	100%	95%	95%
Nemzetgazdaság, összesen	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Forrás: Saját számítások a Területi Statisztika 2003 alapján

Megállapítható, hogy a mezőgazdasági ágazat országos átlaghoz viszonyított alacsony és egyre csökkenő munkatermelékenysége a mezőgazdaságban foglalkoztatottak magas és növekvő részarányával együttesen a romániai és az erdélyi vidék és gazdaság egyik kulcsproblémáját jelenti az ezredforduló első éveiben.

2. A VIDÉKI TERÜLETEK ÉS A MEZŐGAZDASÁGI ÁGAZAT HÁTRÁNYOS HELYZETE AZ ÁTMENET IDŐSZAKÁBAN

A mezőgazdaság alacsony munkatermelékenysége és a mezőgazdasági túlfoglalkoztatás gazdasági és szociális következményei elsősorban a vidéken élő lakosságot sújtják. Az ország foglalkoztatottainak 41%-át érintő egyre alacsonyabb mezőgazdasági munkatermelékenység egyre alacsonyabb jövedelmezőséghez vezetett, ami a vidéki területek és az itt élő lakosság gazdasági-szociális szempontból egyre fokozottabb lemaradásával járhat.

A mezőgazdasági ágazat problémái a romániai vidékfejlesztés számára sajátos kihívásokat jelentenek. Három nagy problémakörben (Györfy 2003) foglalhatóak össze a mezőgazdaság alacsony munkatermelékenységével kapcsolatos kulcskérdések, melyek egyetlen, közös erővel lefelé húzó spirálhoz hasonlíthatók.

A. DEMOGRÁFIAI PROBLÉMAKÖR (KI TERMEL?)

Az 1991 és 2000 közötti időszakban az országon belüli migrációról szóló adatok a városról falura költözés jelenségének fokozatos erősödését mutatják, a faluról városra költözés jelenségének fokozatos gyengülése mellett. 1997 az első olyan esztendő az 1989-es változások után, amikor többen költöztek falura városról, mint fordítva. Ennek oka azonban nem a vidéki infrastruktúra és a vidéki gazdaság fejlettségében vagy fejlődési tendenciáiban keresendő, hanem a városi élet költségeinek növekedésével, az ipari és szolgáltatási ágazatok lassú, elhúzódó átszerveződése során által kibocsátott munkaerő beszüntült választási lehetőségeivel, valamint a föld magán tulajdonba való visszakerülésével magyarázható.

10. táblázat. A migráció iránya 1991–2000 között Romániában (100%=összes migráció²)

Irány	Vidékről városra	Városról vidékre
1991	50,30%	10,10%
1992	39,20%	13,70%
1993	35,00%	14,60%
1994	30,50%	18,40%
1995	25,10%	20,80%
1996	24,70%	23,40%
1997	22,60%	26,80%
1998	22,00%	28,40%
1999	21,00%	30,70%
2000	19,50%	33,80%

Forrás: Tendințe Sociale – INSSE – 2002

Annak ellenére, hogy a város-vidék migráció iránya megfordult, a 25–49 év közötti foglalkoztatottak részaránya vidéken 2002-ben 52% volt, szemben a városi területekre jellemző 75,9%-kal. A közép korosztály hiányát idősebb, kevésbé munkabíró korosztályok pótolják (a vidéken foglalkoztatottak 12%-a 65 év fölötti, szemben a városi 0,7%-kal).

11. táblázat. A foglalkoztatott népesség kor és lakhely szerint Romániában, 2002

	Város	Vidék
15–24 év	8,70%	11,90%
25–9 év	75,90%	52,60%
50–64 év	14,70%	23,50%
65+ év	0,70%	12,00%
	100,00%	100,00%

Forrás: Constantin Anghelache: Romania – 2004

A fentiek alapján joggal tehető fel, hogy a vidékről városra való vándorlás felgyorsulása az előbb tárgyalt gazdasági szerkezetváltás következménye, akárcsak az is, hogy az ipari és szolgáltatási ágazatok által vidékről elvont munkaerő fiatal és/vagy képzett, a kibocsátott, vidéki területek felé irányuló munkaerő pedig idős és/vagy képzetlen. Ezt a kijelentést támasztja alá a vidé-

2 Összes migráció: vidékről vidékre, városról városra, vidékről városra és városról vidékre (nemzetközi migráció nélkül).

**GYÖRFY LEHEL: VIDÉKFEJLESZTÉSI KIHÍVÁSOK ÉS SZÖVETKEZETI
SZERVEZETEKSEL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK IDŐSZERŰSÉGE ROMÁNIÁBAN
É S ERDÉLYBEN AZ EZREDFORDULÓN**

ken és városon foglalkoztatottak szerkezetének vizsgálata is, mely szerint 2000-ben a vidéki foglalkoztatottak 3,5%-ának van felsőfokú, posztliceális vagy mesteriskolai végzettsége, szemben a városon foglalkoztatottak 25,6%-ával. Legalább érettségije a városon foglalkoztatottak 65,6%-ának, a vidéken foglalkoztatottak csupán 23%-ának van. A legfennebb 8 osztályt végzett foglalkoztatottak részaránya vidéken 56,7%, városon 9,9%.

12. táblázat. A vidéken és városon foglalkoztatottak képzettség szerinti szerkezete Romániában, 2000-ben

	Város	Vidék
Összesen	100%	100%
Felsőfokú	17,70%	2,00%
Posztliceális és mesteriskola	7,90%	1,50%
Gimnázium (12 osztály, érettségi)	40,00%	19,50%
Szak- és inasiskola	24,50%	20,40%
Gimnázium (8 osztály)	7,90%	33,00%
Elemi vagy végzettség nélkül	2,00%	23,70%

Forrás: Számítások az AMIGO 2001 alapján

Az alternatív jövedelemforrások és a nem agrár ágazatok vidéki fejletlenségét tükrözi, hogy Romániában 2000-ben a 15–49 év közötti vidéki foglalkoztatottak csaknem kétharmada a mezőgazdaságban talált munkát. Az 50–64 év közötti, vidéken foglalkoztatott munkaerő csaknem 90%-a a mezőgazdaságban talált munkát, míg a 65 év fölöttiek esetén ez az arány 99% fölötti.

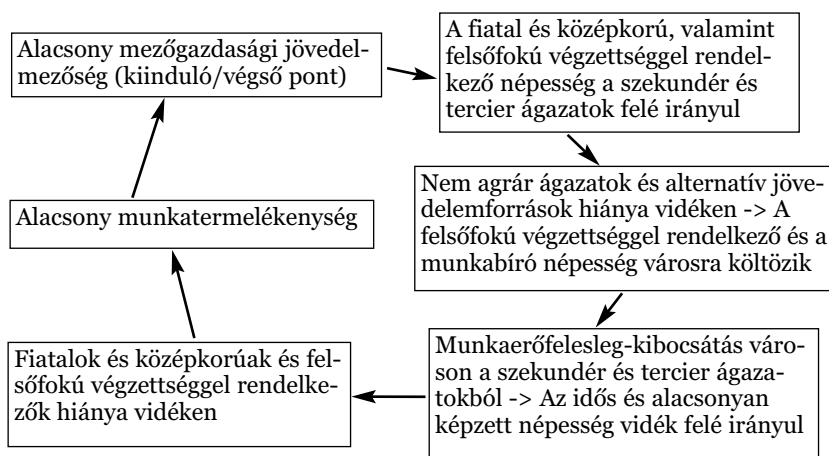
13. táblázat. A foglalkoztatott népesség korcsoportok szerinti szerkezete Romániában

ROMÁNIA	15–24	25–34	35–49	50–64	65–
Város	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Mezőgazdaság	5,4	3,7	4,6	14,01	78,8
Ipar	38,9	39,0	47,58	34,95	4,2
Szolgáltatások	56,1	57,4	47,78	50,94	15,5
Vidék	100,0	100,0	100	100	100
Mezőgazdaság	66,3	57,6	60,07	88,62	99,1
Ipar	14,2	21,0	20,23	4,66	0,2
Szolgáltatások	19,6	21,5	19,56	7,0	0,4

Forrás: Számítások az AMIGO 2001 alapján

A mezőgazdasági ágazat alacsony jövedelmezőségi szintje nem jelent vonzóerőt a fiatal és a magasan képzett munkaerő számára. Ezek a munkaerő-kategóriák a szekundér és terciér ágazatok felé irányulnak, de az alternatív jövedelemforrások vidéki hiánya miatt az urbánus központokba való migráció jelenti az esetek túlnyomó többségében a megoldást. E jelenséggel párhuzamosan a gazdálkodás olyan népességkategóriáknak jelent túlélési esélyt a mezőgazdasági túlfoglalkoztatás, a kis és fölaprózódott birtokok mellett is, melyek számára a szekundér és terciér ágazatok átszerveződése a munkahely elvesztésével járt (Györfy 2003). A strukturális munkanélküliség e része kor, képzettség vagy más okok miatt rendszerint nehézségekbe ütközik olyan városi munkahelyek betöltésénél, melyekből származó jövedelem a városi élet növekvő költségeit fedezni tudná. A középkorú, munkabíró és felsőfokú végzettséggel rendelkező népesség hiánya vidéken végső soron alacsony mezőgazdasági termelékenységhez és a tevékenységek alacsony jövedelmezőségéhez vezet, amint azt az alábbi ábra mutatja.

1. ábra. A demográfiai problémakör (Takács – Györfy 2003)

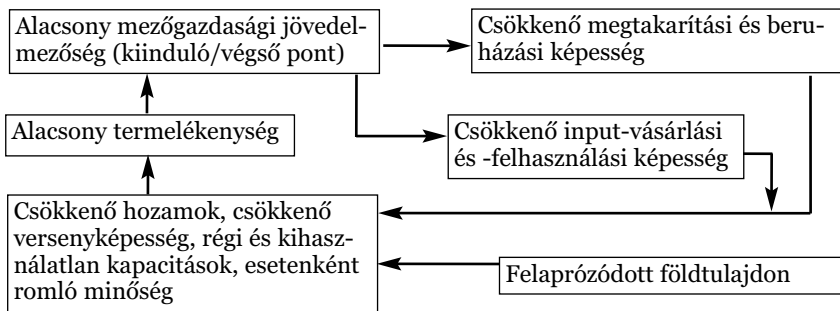
B. TERMELÉSI PROBLÉMAKÖR (HOGYAN TERMEL?)

A romániai 2,4 hektáros átlagbirtok (2000) önmagában kicsi a mezőgazdasági termelés és értékesítés piaci versenyképessé tételére, a birtokok széttagoltsága tovább nehezíti az alacsony pénzbeli jövedelmek mellett az inputok beszerzésének és racionális felhasználásának problémáját.

**GYÖRFY LEHEL: VIDÉKFEJLESZTÉSI KIHÍVÁSOK ÉS SZÖVETKEZETI
SZERVEZETEKKEL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK IDŐSZERŰSÉGE ROMÁNIÁBAN
ÉS ERDÉLYBEN AZ EZREDFORDULÓN**

A csökkenő mezőgazdasági jövedelmezőség és a növekvő input-árak egyre alacsonyabb termelésítényező-fogyasztáshoz vezetnek. A kisebb termelésítényező-fogyasztás alacsony hozamokhoz, alacsony kapacitás-kihasználtsághoz, esetenként romló minőséghez vezet. Az alacsony hozamok jövedelmezőség-, megtakarítás- és beruházás-csökkenést, tehát végső soron beruházás-csökkenést eredményeznek, amint azt az alábbi ábra mutatja:

2. ábra. A termelési problémakör (Takács – Györfy 2003)

C. ÉRTÉKESÍTÉSI PROBLÉMAKÖR (KINEK TERMEL?)

Végső soron az ágazatok közti egyre növekvő munkatermelékenység-különbségek megmutatkoznak a jövedelmek közti különbségekben is. Azon háztartások jövedelme, ahol a családfő mezőgazdasággal foglalkozik, csupán 60,5%-a azok jövedelmének, ahol a családfő fizetett alkalmazott és csupán 8%-kal magasabb, mint a nyugdíjas háztartásoké. Megfigyelhető a főként mezőgazdaságból élő háztartások esetén a saját fogyasztásra való berendezkedés, jövedelmük 53,3%-át a háztartáson belül megtermelt és elfogyasztott agrártermékek értéke teszi ki, és csupán negyede származik a termékek értékesítéséből. A nyugdíjasok jövedelmének 30,1%-át teszi ki a háztartáson belül megtermelt és elfogyasztott mezőgazdasági termékek értéke. Ezen adatok azt támasztják alá, hogy a kis családi birtokoknak az esetek nagy részében az utolsó mentsvár szerepe jutott, elsősorban a mindennapi élethez, túléléshez szükséges javak előállításában kap szerepet, csökkentve a specializáció lehetőségeit.

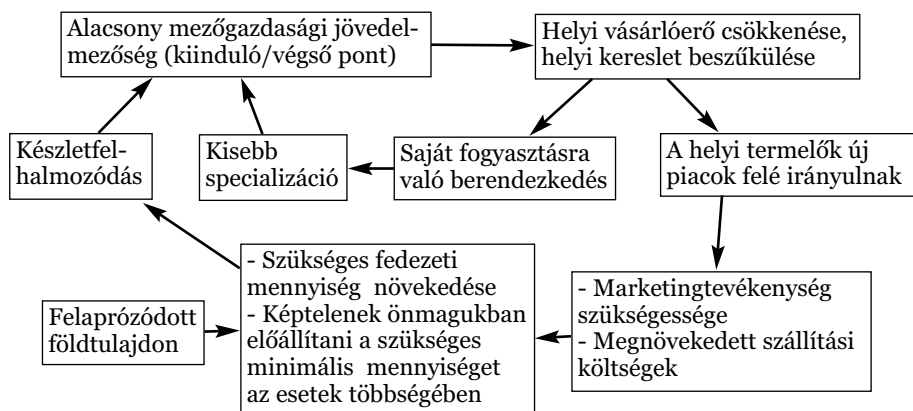
11. táblázat. A háztartások átlagjövedelme és források szerinti megoszlása Romániában, 2002-ben

	Fizetett alkalmazott	Mezőgazdász	Nyugdíjas
Háztartásonkénti átlag jövedelem (lej)	9 227 895	5 584 304	5 184 464
Pénzbeli jövedelmek	87,5%	46,3%	68,6%
- Bér	79,4%	5,9%	18,1%
- Agrártermékek értékesítése	0,8%	24,3%	4,1%
- Szociális alapokból	4,4%	9,4%	42,3%
- Más	2,9%	6,7%	4,1%
Saját, elfogyasztott agrártermékek értéke	11,2%	53,3%	30,1%
Más természetbeni jövedelem	1,3%	0,4%	1,3%

Forrás: Romániai Statisztikai Évkönyv, 2003

A mezőgazdasági tevékenységek jövedelmezőségének csökkenése miatt a helyi vásárlóerő és a helyi kereslet csökken. A helyi kereslet csökkenése nyomán a termelők figyelmé új piacok felé irányul. A megnövekedett logisztikai költségek és az új piacokra való behatoláshoz szükséges marketingtevékenységekkel kapcsolatos költségek a kritikus fedezeti mennyiség növekedését vonja maga után (Györfy 2003). A távolabbi piacokon való jövedelmező értékesítéshez szükséges mennyiség (esetenként minőség) előállításának és a hatékony marketingtevékenység végzésének képtelensége, valamint a helyi kereslet csökkenése termékkészlet-felhalmozódást eredményez, mely, alternatív jövedelemforrások hiányában, jövedelmezőségcsökkenéshez és az önelátásra való berendezkedés fokozódásához vezet.

3. ábra. Az értékesítési problémakör (Takács–Györfy 2003)

Az erdélyi és romániai vidék számára kulcsfontosságú, hogy sikerül-e az említett problémaköröket és az egymást gyengítő jelenségeket egymást erősítő tényezőkké változtatni.

3. TÁRSULÁS ÉS SZÖVETKEZÉS MINT EGY LEHETSÉGES VÁLASZLÉPÉS AZ ERDÉLYI ÉS ROMÁNIAI VIDÉK AKTUÁLIS PROBLÉMÁIRA

A társulás és szövetkezés olyan lehetőségként tárul fel az erdélyi és romániai vidék lakóinak számára, amely csökkentené a vidéki gazdasági szereplők atomizálódását és gazdasági kiszolgáltatottságát. Ugyanakkor lehetőséget nyújtana a piacon a kedvezőbb tárgyalási pozíciók kialakítására, kedvezőbb üzleti nyersanyag- és termékárakban való kiegyezésre, az állóeszköz-kapacitások hatékonyabb kihasználására, nagyobb termékmennyiségek elérésére, piackutatással, hirdetésekkel kapcsolatos marketingtevékenységek finanszírozására. A felsorolt néhány lehetőség a tárgyalta problémakörökre olyan pontokban hathatna, hogy reális esély lenne előbb az értékesítési, majd a termelési és később (hosszabb távon) a demográfiai kör „visszafordítására”, ezáltal végső soron a mezőgazdasági tevékenység termelékenységének és jövedelmezőségének növekedéséhez járulva hozzá, a társult tagok és a vidéki gazdaság javára.

A társulás és szövetkezés a piacgazdasággal rendelkező országokban, az elfogadott politikától függetlenül, bebizonyította hozzájárulását a tulajdonfelaprózódás romboló hatásainak csökkentéséhez és a többlettermelés krízishatásaitól való megóvásához (Musca 2000).

Elsősorban az értékesítési és beszerzési társulási és szövetkezési formák ajánlottak, a fejlett gazdaságok sikeres példájából kiindulva (Györfy 2003).

A fejlett gazdaságokban a mezőgazdasági szövetkezetek különösen a piaci funkciójukat fejlesztik, amelyek elválaszthatatlanok a termelési szereptől, ami a mezőgazdasági terméket előállító farmoké marad. Bár a vidéki szövetkezetek fejlesztése és létrejöttüknek támogatása a beszerzés, feldolgozás és értékesítés területén már 1997-ben a kormányprogram része volt (Vincze 2002a), e kezdeményezések gyengéknak bizonyultak, reális hatásuk alacsony volt a vidéki gazdaságra nézve.

Romániában az ezredfordulón a mezőgazdasági erőforrásokat hasznosító társulási formák háromfélék: egyszerű társulások (jogi személyiség nélkül), mezőgazdasági társaságok (jogi személyiséggel, kereskedelmi jelleg nélkül), a

társaság tulajdonosai a vagyonhoz más eszközökkel járulnak hozzá, mint a területek, a tulajdonosok felelőssége korlátolt a vagyonhoz való hozzájárulás mértékéig), valamint kereskedelmi társaságok (nem szövetkezeti elv alapján működik, de biztosítja a felaprózódott mezőgazdasági területek egyesítését). A különböző társulási formák létrejötte egy csoport tagjainak hasonló és felismert szükségletén alapszik (földterületek együttes megdolgozása, termékek együttes értékesítése stb.). A csoport tagjai szabadon társulhatnak, de ez csak akkor fog megtörténni külső készítés nélkül, ha felismerik, hogy számukra az egyéni érvényesüléssel szemben előnyt jelent a csoportos érdekérvényesítés. Nyilvánvaló, hogy a tagok ez esetben nemcsak az előnyöket, hanem a kockázatokat is közösen kell vállalják. Egy szövetkezeti elv alapján működő mezőgazdasági társaság esetében a tagok az egység profitjából részesülnének, és nem egy stabil járulékot kapnának földjeik után, ahogyan ez napjainkban Románia mezőgazdaságában elterjedt (Vincze 2002a).

A külső, állami vagy európai uniós támogatásoknak várhatóan Romániában is döntő szerepük lesz a mezőgazdasági termelők összefogásának ösztönzésében. A szövetkezeti rendszer megalkotása és elterjesztése a romániai és erdélyi vidéken nehéz folyamat lesz, még akkor is, ha ennek megfelelő közpénzügyi és jogi alapot teremtenek. A mezőgazdasági hitel és a megfelelő jogi alap kérdése a szövetkezeti mozgalom elterjedésének elengedhetetlen feltétele. Manapság gyakran a mezőgazdasági társulások dolgozzák meg az idős lakosság és a városi földtulajdonosok, valamint a mezőgazdasági gépekkel nem rendelkező tulajdonosok földjeit. Ezekre az emberekre nem lehet úgy gondolni, mint olyan személyekre, akik saját farmjukon fognak dolgozni, majd a szolgáltatási szférában egymással szövetkeznek (Vincze 2002a).

Számos tapasztalat (Vincze 2002a, 2002b, Györfy – Takács 2003, Györfy 2003) azt mutatja, hogy helyi szinten erős pszichológiai akadályok gördülnek a szövetkezési kezdeményezések elé. Az idősebb korosztály emlékeiben még elevenen élnek az erőszakos szocialista szövetkezesítés rossz emlékei. A helyi gazdák közti rivalizálás, az individualizmus, az információhiány, az egymással, valamint az ismeretlen személyekkel szembeni bizalomhiány mind gátként említhető meg a vidéki tevékenységek piaci hatékonyságának növelésében. E láthatatlan, de erős pszichológiai gát áttörése rendkívül nehéz, hiszen az erdélyi magyar szövetkezetek múltjáról és a nyugat-európai szövetkezetek múltjáról és jelenéről szóló sikertörténetek szögesen ellentmondnak annak, amit a romániai és ezen belül az erdélyi vidék a szocializmus 45 éve alatt átélt.

A rendszerváltás utáni erdélyi vidék szövetkezeti mozgalmi számára az Európai Unióba való belépés újabb perspektívákat fog nyitni. A vidéki szövetkezeti mozgalom az erősödő piaci verseny körülményei között a fennmaradás

**GYÖRFY LEHEL: VIDÉKFEJLESZTÉSI KIHÍVÁSOK ÉS SZÖVETKEZETI
SZERVEZETEKSEL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK IDŐSZERŰSÉGE ROMÁNIÁBAN
ÉS ERDÉLYBEN AZ EZREDFORDULÓN**

támogatott lehetőségévé válhat, meghozva azokat a szükséges egyéni és csoportszintű felismeréseket és pozitív példákat, amelyek a pszichológiai, anyagi, tulajdonszerkezeti, gazdaságszerkezeti és egyéb gátakon túl az erdélyi vidék fenntartható fejlődésének alappilléreivé tehetik a ma még erőtlennek mondható vidéki szövetkezeti kezdeményezéseket.

IRODALOMJEGYZÉK

- *** *AMIGO 2001*, INSSE,
*** *Tendințe Sociale* – INSSE – 2002
*** *Területi Statisztika 2003* – INSSE
*** *Romániai Statisztikai Évkönyv 2003* – INSSE
Anghelache Constantin: Romania-2004. 2005.
Györfy Lehel: *Romániai fejlesztési régiók és gazdasági ágazatok versenyképességének komparatív elemzése a gazdasági egységek teljesítménye és munkatermelékenység szerint*. EÖKIK, kézirat, 2004.
Györfy Lehel: Társulás és szövetkezés mint lehetséges kitörési pont a vidékfejlesztésben. Tanúvallomások egy helyzetfelmérés kapcsán. *Közgazdász Fórum*, 2003. 09., 11–12.
Györfy Lehel – Takács István: *Agriculture development bottlenecks in two rural settlement of Transylvania – Specialization, Development and Integration*. Cluj-Napoca, 2003, vol. Regional and Rural Economics, 133–143.
Musca Dimitrie: *Forme asociative, viitorul agriculturii românești*. Temesvár, Ed. Mirton, 2000.
Vincze Mária: *Economie agroalimentară. Teorie și realități*. Risoprint, Kolozsvár, 2002, 100–111.
Vincze Mária: *Vidéki helyzetelemzés. Kászoni esettanulmány*. Hargita kiadó, Csíkszereda, 2002.
Vincze Mária – Stefan Varvari – Györfy Lehel: Regional Differences Of Labour Productivity By Main Activities Of Economy. *Studia Univ. Babeş-Bolyai. Oeconomica*, vol. XLIX, no. 1., 2003, Cluj-Napoca
Vincze Mária – Stefan Varvari – Györfy Lehel: *Rural Development's Bottlenecks in Romania*, The X. EAAE Congress – 2002. 08. 28–31, Zaragoza. 2002.